

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 9

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО

ДОРОШ

І ІНШІ ОПОВІДАННЯ

КРАКІВ

1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА ч. 9.

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО

Д О Р О Ш
І ІНШІ ОПОВІДАННЯ

КРАКІВ

1 9 4 0

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Накл. „Українського Видавництва”, Краків, Кармелітська 34.
„Нова Друкарня Денникова” під наказною управою.
Краків, вул Оржешкової ч. 7.

Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H. Krakau
Karmeliterstrasse 34, II.

Druck.: »Nowa Drukarnia Dziennikowa« Kommissarische
Verwaltung Krakau, Orzeszkowagasse 7.

ДОРОШ

Після шведської пожоги був військовим осадом цей самий Дорош, про якого розказую, Багато дечого доводилось мені про нього чути; розказували, що він був завзятий і дуже письменний: знав по турецьки і по татарськи і був за товмача. Як же кошовий Мелашевич вивів запоріжців із Туреччини і знов осадив кіш на наших вольностях біля річки Підпольної, то Дорош розміряв окопи, бо знав і кріпости будувати. Скінчивши своє діло, не довго вже зіставався в коші, вельми, вже старий був; і подякуваши за хліб-сінь, помандрував собі у степи, щоб денебудь сісти зимовиком і завести пасіку, бо дуже кохався у бджолі. Шукав старий собі місця, шукав, тай сюди зайшов на Малу Тернівку. Якось йому сподобався наш лиман. Та на що й шукати кращого захисту? Кругом вода, а по середині острів, не треба й огороджуватися; от він тутечки й осадивсь.

Тоді, як старий сюди прийшов, у лимані тільки й росли денезде озички, терни та лози; а він уже понасаджував скрізь дерева, нащепив груш і яблунь, неначе ліс який розвів. Та тут у нього невелика пасіка була, може колодок із двісті, коли не більш. За медом приїздили купці із Харкова, з Білгорода. Дорош тими грошами, що за мід добував, ніколи не користувався, а віддавав їх бідним людям на будову, що приходили у степи селитися зимовиками, або віднесе на церков до монастиря.

Ті козаки, що сиділи тут зимовиками і знали Дороша, от як розказували мені про його життя у лимані. Жив він на тому острові неначе який пустельник; із власних рук годував диких кіз, журавлі ходили за ним слідком, як собаки, а під його хатою виводились бабаки. Ходив сам, як чернець, у високій шапці, у чорній ризі і підперізувався ремінним поясом. З себе був дуже високий, а борода, біла як молоко, доходила аж до колін. Такий, розказували, був із нього дідуган, що хто б не вздрів, то самі вязи так і хилилися, щоб йому вклонитись. Годі дуже мало було зимовиків, то по великих празниках нарід приходив до Дороша, неначе до церкви (тоді тут не було церков); от він і читав їм евангелію, апостола і псалтир. Люди кажуть: »На самоті чоловік з Богом«; то хоч і не в церкві слухаєш те слово Боже, а все-ж таки покріпить воно тобі душу, особливо, коли почувеш його з уст чесної перед Богом людини.

Старого Дороша всі дуже поважали: було як заведуть за щонебудь, або шкоду один одному яку вчинить, то йдуть судитися до старого. У ті часи, як Дорош тут проживав, набігали ще на слободи татари; отсе-ж їх і шлях, що йде побіля лиману, бо тут скрізь водопої, на горах багато криниць. Було, як почують хуторяни, що йде татарва, то заганяють скотину і ховаються по байраках і кітловинах; якже, бувало, слобожани турнуть звідси татар, то й вони де не возьмуться, на коней, за мушкети і собі провозають непрошених гостей. А Дороша — так ніколи не тикали; сидить собі на пасіці й байдуже йому.

Раз, як так проходили татари, Дорош варив собі на вечеру куліш, а татарський ватажок побачив, що з комина йде дим і післав кількох вершників подивитися, хто там живе. Коли молодий,

каже, то возьміть його в ясир, а як старий — »Чикин йому башка« (відрубайте йому голову).

Такий, бачите, у них був бісурменський, хижий, звичай. Поїхали татари у лиман, та, як кажуть: »Не спитавши броду, не лізь у воду« — і загрузли у болоті. Стали гукати, так Дорош вийшов і розказав їм їх мовою, куди обїхати; от вони й приїхали до його. Побалакав він із ними, показав свою пасіку, город — так гарно у його в садочку; було це саме в Спасівку, як уже і дині і кавуни і садовина поспіла.

Вернулись вершники до свого ватажка, розказали йому, що бачили — от він і сам приїхав до Дороша в гості. Нагодував його старий мелом, кавунами і чим Бог післав. Ватажок цілісінський вечір із ним пробалакав — тут у його в хаті й ночував, а на другий день прощаючись подарував Дорошеві турецький коц і обіщав, як буде повертати, знову заїхати до його. Так не привів йому Бог вернутися, бо там десь гетьманці перехопили його загін і завдали такого чосу, що й сам ватажок не встиг спасти життя перед ними, а його орду у три вітри гнали аж до річки Самари. Як тікали вони побіля лиману, у одного татарина захромав кінь; бачить сердешний, що йому вже не втекти, бо за спиною козаки — нічого робити! — от він із коня в очерет і приліз до Дороша.

— Рятуй! — каже, — як вирятуєш, то я твій на віки!

— Не знаю, як мені тебе й вирятувати, — відказує Дорош, — бо ніде гаразд сховати; певно сьогодні ще понаходять наші козаки, то й витягнуть тебе, хочби ізза печі. І в болоті теж не сховаєшся, бо й там вони обнищпорять усі кутки; дуже вже ви нам надосолили!

Але подумав-погадав старий тай вигадав, як його сховати. Викопав у пасіці ямку так, щоб тільки влізти чоловікові до плечей і посадив туди татарина, а зверху накрив його улием (був у старого улий дуже великий). Тільки що обгорнув його гарненько землею, буцім то й справді колодка з бджолою, аж бачить — ідуть до його козаки.

— Добрий вечір, діду! — кажуть.

— Спасибіг! — відказує Дорош.

— А нагодуйте нас, діду, медом, — просять, — бачите, яка у вас гарна пасіка!

— Добре діти, — каже старий, — є защо й нагодувати: добре набили татарву!... Ідїть же в хату, на тїм тижні підрїзував, то тамечки у мене є вже готовий мід.

Деякі хотїли вже йти в хату, а другї не згодились.

— Ні, діду, — кажуть, — не хочемо ми тижневого, давай нам із самого підрїзу, свіжого!

— І той же з підрїзу, — каже Дорош, — однаковий.

— Не хочемо ми того, — гомонять козаки, — давай нам свіжого, а не даси, так ми не питаючись і самі візьмемо! — І все заходжують біля великого улія, під яким сидить татарин.

Бачить старий, що не переливки: не дати — то вони й самі перевернуть великий улий, тоді вже поминай, як звали татарина.

— Ну, стрївайте ж, хлопці, — каже, — як бачу, треба вам дати свіжого, нічого з вами робити!...

Тільки що взявся за одну колодку, щоби зняти, а козаки й гукнули:

— Давай нам, діду, з цеї, з великої! От тутечка багацько меду!

— Не можна з цієї колодки, — відказує Дорош.

— Чому? — загомоніли козаки. — Давай, кажем, із цієї, а не даси, ми самі добудемо — нам рук не позичати!

Дорош завіряє їх, що паройки накинув у цю колодку. Так буцім не їм каже: водно товчуть: »З цієї, тай з цієї!« Кругом обступили, декотрі вже й за колодку беруться. Що тут на світі робити? От Дорош і каже:

— Слухайте, хлопці! Не руште цієї колодки, бо, як схочу, то — дарма, що велика, а не добудете з неї й одної краплі меду — хіба тільки чортяку побачите! — Тай гукнув до татарина, що йому робити.

— Гаразд! — відказав один із козаків. — Я ще на своєму віку не бачив чорта; подивлюсь, яка у нього парсуна!

За улий — тільки підняв, а татарин як вискалиться, як зарже не своїм голосом, а козаки: »Свят, свят, свят!« — та в ростіч та як мога на втікача.

— Пострівайте, хлопці, — гукає Дорош.— Я вам меду дам!

А вони втікають та лаються:

— Подавись ти своїм медом! Годуй того, що під улием сидить!

Через тиждень, як усе втихомирилось, розказав Дорош хуторянам про свою комедію — від них він уже не таївсь — так вони вже сміялися й прозвали того татарина »чортом«. Три годи жив він у Дороша, а там на теплого Миколи пішов у Самарський монастир та й перехрестився у нашу віру.

МЕЖИГОРСЬКИЙ ДІД

(Оповідання бабусі).

Я ще була дівчиною, як ходив до нас із Межигоря якийсь здоровенний дід — пасічник, чи що. Такий якийсь чудний був, — зовсім і на пасічника не походив. Батько казав, що він літ п'ятдесят був січовиком, бився з ордою, та вже як зістарівся, — приїхав на байдаку з кошовим у Межигоря і зробився у ченців пасічником. Отож, було, як обридне йому сидіти із ченцями, то й прийде до батька, та й балакають собі у двох, споминаючи старовину; бо й батькові доставалося на своєму віку бувати у бувальцях. Було, як зачнуть о війні розмовляти, то дідуган зараз і в боки береться, і вус крутить, і чорта згадує... їй же Богу правда! Поки ще не випе, то було і многі літа співає і батькові, і матері, і мені, апостола чита, — а голос такий в його був, як з бочки, аж вікна джирчать, аж глина зі стелі сиплеться. Як же випив чарку, другу, — то вже годі з писання, зараз почне пісні співати, баляси точити, та таке вигадувати, хоч з хати тікай; було, й мене запічає... їй же Богу, правда! Така вже, бачите, запоріжська натура: ні літа її не вивітрять, ні під сивим волоссям не сховається. І молиться він якийсь чудно, не так, як ченці, а мовчки, — поклонів не кладе — а чортів було йому ченці й не настачаться: уранці подарують, а ввечері вже не питай, — загубив.

Раз мені довелось і бачити, як він молився. Прийшов до нас та й забалакався до пізнього ве-

чора, — а тут ік ночі насунули хмари, кругом замалось, — а там як ушкварить дощ, як з відра, зробилось неначе горобина ніч. От батько й уговорив діда переночувати у нас, бо до пасіки було верстов п'ять. »Орисю, — каже мені батько, — постели пан-отцеві у світлиці« (була у нас через сіни світличка). Узяла я перину, подушки і пішла; стелю, — а тут і чернець увійшов. Тільки ввійшов, так і хряпнувсь навколішки; як ударить себе в груди, так руки й залякли в його навхрест; як гляне на ікону, аж очи, що вже від старости позападали, викотились і заблищали, аж побілів, як крейла! Як глянула я на діда, то мені здавалось — не то Господь, і стіна почула його молитву!... Аж груди мені заложило, — сама не знаю, як і я опинилась на колінах, і подумала собі мовчки: »Господи, помилуй і мене грішну!« Не довго й моливсь: устав, — тут тільки догледівсь, що я у світличці. »А що ти, — каже, — тут робиш?« А я йому кажу: »Стелю вам постелю«. А він мене цмок — і поцілував... Зараз із неба, мов з печи: »Нехай же, — каже, — тобі присниться гарний козак«.

Так оттой, кажу, дід і співав і komponував пісні й думки. Раз у неділю, після обіду, вийшов у садок і каже мені:

— Хочеш, Орисю, я тебе навчу пісень і думок?

— Навчіть, пан-отче, — кажу — я дуже люблю і пісні і думки.

А я з молоду дуже була гостра: було на вулиці, на вечерницях, у досвітки, в колядці, на ігрищах, ніхто як я перед вела. Без мене не знали, як і за що взятися, як і пісню завести. Було, як мати не пустить мене на вечорниці, то й парубки порозходяться; а станемо гратися в хрещика, або

в гусей, то ніодин парубок, з цілого села, не дожене мене: така була прудка... їй же Богу, правда! А парубки які були!... не теперішнім рівня! Які тепер парубки? оскубані горобці перед тими!... ка-зна на що поперевадились... Ті, було, зійдуться на вечорниці в кармазинах, в блаватасі, у високих смушевих шапках. та як стануть баяндрасить, то й мертвий розреготався б, їй же Богу, правда!.. А, було, як понаходять з Києва вартові козаки, то такий гармідер підіймуть, — хоч тікай із села! Нашим парубкам пики порозбивають, оселедці пообривають, всі вечорниці позженуть... Та й нашому брату доставалось: піймають, було, дівчину — а вже від них не втечеш, і мене ловили, — обступлять та й не пускають. »Це, — кажуть — відьма: ми її бачили на Лисій Горі!« Божишся, заприсягаєшся, так не ймуть віри: »Треба — кажуть, — поливитися, чи нема у неї хвостика!« І вже, кажу, не втечеш від них і не сховаєшся, хоч пущі такі кругом села були, що не продерешся, пальця не просунеш. Теперечки і не вгадаєш, де той і ліс був: тоді трава вища була, як тепер дерево... їй же Богу, правда! Косарі, було, косять, то аж коси ламають, а теперечки що? і в коліно тієї трави не буде...

Ну, так бачите..., що ж я таке розказувала?... От їй же Богу, забула... Як згадаєш молоді літа, то, здається, і не вернулась би назад. — там з думкою й осталась би!... Еге, про думки, про ченця. »Хочеш, — каже, — я тебе навчу пісням і думкам? Як я вмру, то вони ще з тобою поживуть якийсь час«. От я й вивчилась, і старшу дочку Оксану навчила, так шкода ж: дочка моя вмерла, а з нею і пісні і думки. Та ще як небога і вмерла: наглою смертю, глинище завалилось та й її при-

давило... Після себе оставила двоє діточок: хлопчика і дівчинку, манюсеньких, ще так тільки що від землі піднялись. Та й сиротам не дав Бог талану: унука віддали в некрути і погнали під турка, та там десь у шпиталі і вмер, а унучка... Опять забрехала!... що бо я розказувала?... їй же Богу, забула!... Еге, навчив мене чернечий дід пісням і думкам, і які ж були ті пісні й думки! так до серця й прикипіли. Де б не була, куди б не пішла, і вони зі мною, як курчата за квочкою. Засну, так і в сон мій залітають, як ті бджілки, що гудуть у вітях липи, як вкриється вона пахучим цвітом; а теперечки усе забула, усе розвіялось, як та роса, що ніхто й не знає, куди вона ховається. Одну тільки думку ще й памятаю, та й ту забуду, коли Господь протягне віку. Та й не довго ж мені вже і дихати на сім світі: зовсім стара стала, і ноги не держать, і не дочуваю, і не добаваю, а часом так груди заложить, що й голосу не відведу... Цю зиму трохи була не замерзла біля самісньких дверей. Піднялась страшенна хуртовина, а я й вийшла з хати; тільки переступила поріг, а мене як підхопить вітер — та в сугорб; силкуюсь устати, а мене так і валить, так снігом і замітає; кричу, так що з мого крику, коли вітер на десять голосів і реве, й виє, і скиглить і гоготить!... Та вже дівчата, спасибі їм, догледілись, що мене нема, вийшли, вигребли з сугорба та й внесли у хату; трохи не одубіла... їй ж Богу, правда!

Що ж я розказувала?... опять забула... Що за напасть така!... Почну, почну, та й тее... і зібюсь з пантелику... Чи пак, про думку... Кажу ж вам, що одну тільки і памятаю. Дід мені казав, що скомпонував її, як ще був молодим і остався після батька та матері круглим сиротою. От послушайте, поки ще не забула:

Схиливши голову козак,
На розпутті стояв,
З своїм серцем неборак
Таку думку гадав:
»Один, як билина в полі,
Чахну, загибаю,
Не по своїй волі
Талану шукаю.
Нема нені, нема тата,
Нема сестри, нема брата,
Нема жінки,
Нема тітки,
Нема волі,
Нема долі...

Моя ж хатина —
В сирій землі домовина!«
А серце йому в одвіт
Такий дає привіт:
»Не журися, козаче,
Забудь своє горе,
Оглянься, небораче,
На білий світ-море!
Твоя мати — твоя воля;
Батько твій —
Степ сивий;
Сестра твоя — твоя доля;
Брати твої — два пістоля!
Гостра шабля — твоя жінка,
Яничарка — твоя тітка,
А хатина —
Світ без тина,
Козацька перина!
Мати-воля тебе знарядить,
Батько-степ тебе направить,
Сестра-доля не покине,

Шабля-тітка не загине,
Брати-пістолі оборонять,
Яничари врагів одгонить.
Іди ж, козак, світ за очима,
Неси свою смерть за плечима.
Не бійсь смерті: поки живеш —
 Її нема,
 А як умреш —
 Тебе чорт-ма!«

Ото вам і думочка... — І ті гарні були, так забулаж... їй же Богу, забула!... Стара вже стала, пора б і кісточкам на вічний покой... А, здається, буцім ще і не дуже стара. Аджеж Кротиха старіша від мене: я була ще дівчинкою, а в неї вже було трое діточок, а і досі щороку ходить на Пречисту у Київ пішки... А та — як її?... Дудничиха... так ця далеко ще старіша від Кротихи, а держить її Господь на сім світі. У той рік, як я виходила заміж, вона оженила сина з дочкою того... як його?... що жив у тому селі, на горі, проти того, що млин збудував... він же ще чумакував... Ні, збрехала!... що я кажу!... не він чумакував, а той... як його?... що біля монастиря пасіка... На умі вертиться, так не згадаю ж... іще ж біля його хати і верба росте... та ні!... Оттак збреши!... Не верба — а колодязь... його ж усі знають... Га?... не чую... кахи-кахи... ох, лишечко! груди заложило... кахи-кахи, кахи-кахи!

МІРОШНИК

У Вербських хуторах був у мене кум, Сидір Кравченко. Хуторяни мірошником його прозвали, бо збудував він собі вітрячок, та так його гарно налагодив, що який би тихий вітерець, не віяв, усі вітряки стоять, а його вітрячок крутиться. Знатний був чоловігга той Сидір — правдива душа, навіки чесна і богобоязна. Частенько мені доводилося бачитися з ним, бо тоді ходив я ще на охоту качок стріляти; деколи підеш понад плесами, то й не счуєшся, як і за Варівкою опинишся, біля Сидорової хати; от, було, зайдеш до його, та й переночуєш у вітрячку. Раз, повесні, налетіло до нас на Тернівку гагар; от я узяв рушницю та й пішов, чи не встрілю якої. Очерети ще не дуже піднялись, так ніяк не підкрадешся: птиця, бач, дуже сторожка; тільки зблизишся — зараз здіймається і перелігає на другі плеса. Вже над вечір, як посутеніло, проминувши кумів хутір, підкрався і встрілює таки одну. Підходжу до вітрячка, бачу — світиться у віконце, прорізане у дверях, — так собі невеличке, голова тільки й пролізе, — та й думаю собі: усуну я у те віконце гагару, за що вона здасться кумові? Зійшов тихенько по східцях, та й сунув у віконце; а кум побачив, як скрикне: »Свят, свят!« та ну хреститься. Дивлюсь у щілину, а він аж зблід, неначе борошном його посипано; я тоді як засміюсь...

— Не лякайся, — кажу, — Сидоре, це я!

Відчинив двері, увійшов, а він дрижить, та все знай хрестить мене, думає: чи не чортяка це у моєму образі прийшов до його.

— Та я ж... — кажу.

— Ну, та й здорово ж мене налякав, — каже: — як побачив я твою бісовську гагару, то вона мені здалась страшніш від самісінького чорта.

— Як таки, — кажу, — злякатися птиці. Це, — кажу, — від того, що у тебе ка-зна-що на думці; ми не святі, щоб до нас чорти ходили!

— Е, — каже, — коли ж, бач, я ляканий: мені вже два рази привиджувалась якась мара.

— Чи не така, — кажу, — як і ця?

— Коли б така, — каже, — а то превелике мені лихо напороочила!

— Якже вона тобі привиджувалась? — питаю.

— От слухай, — каже, — та й міркуй собі, коли розчовпеш, що воно за мара така. Ти ж знав, — каже, — старшого мого сина, Івана?

— Як не знати, — кажу, — йому ще »батьків син« прізвище приложили.

— А знаєш, з чого йому таке прізвище приложили? — питає.

— Не знаю, — кажу.

— Так слухай, — каже.

— »Як я одружився, на перший рік послав нам Гог сина, оцего Івана. Уродився він дуже слабкий; думали, що зараз і вмре: уночі й охрестили. І розказати не можна, яка нам морока була з тією дитиною: цілісінький день і цілісіньку ніч кричить та й кричить, неначе з нього чорти лика деруть. Бідна моя жінка за ним і сама трохи ніг не відкидала, а воно, сердешне, висохло і викоренилось, одні тільки хрящі zostались. Через два роки послав нам Бог другого сина. От матері вже не до

хворого; та, по правді кажучи, й обридло воно таки нам: чимало прийняли ми гріха, благаючи Господа, щоб Він прийняв його до себе. Було, жінка возиться з меншеньким, а сього, слабого, положить на під, то воно кричить, поки не посиніє і не простягнеться, як неживе. Було, вернусь я з вітряка і стану гримати на жінку, то вона обіллється сльозами, та й відказує:

— Що ж мені з ним робити? Воно і само вмре і мене з дитиною за собою потягне!

Дуже мені стало жаль хлопчика. Було, візьму його на руки, то воно і замовкне; от я і поношуся з ним; піду молоти, то й його зі собою беру. Пестую його, годую кашкою; стало воно потрошки та потрошки одужувать, піднялось на ноги і забелькотіло: »тату, Бозя.« Через два роки виходилось, і такий з нього гарний хлопець став, що кому не скажеш, що це той плакса, що хирів, то й віри не йме. А до мене так привикло, що й матері не знало; було, жінка стане надівати йому сорочинку, то воно від неї і рученятами і ноженятами.

— Іди собі геть! — заголосить: — нехай мене тато одягає.

То було я його й обуваю, й одягаю. Деколи, в осени або зимою, поїду у поле та його не візьму, то такий галас підійме, за возом женеться та просить, щоб і його зі собою узяв. Було, і змерзне, і виголодається, а мовчить, терпить, щоб тільки з батьком бути. Як вже підріс трошки, то, було, Бог його зна, від чого, думку мою відгадував; інколи як уночі мелеш, вигорить у каганці світло, або не стане в гамані тютюну, то він прокинеться, принесе мені, та й каже:

— Спочиньте, тату, а я за вас догляжу.

То я й засну, а він пореється біля млина, і засипає, і відсипає, неначе мірошник. Так від того, що він мені так догоджав і я кохався в йому, хуторяни і приложили йому прізвисько: »батьків син«. Виріс мій Іван, такий став з нього бравий парубок, що кращого не було у всій околиці: головою вищий від мене, а вже що за добра та щира душа, то не знаю, чи наградив кого Господь такою дитиною. Вже став я шукати йому подружжя, так на яку дівчину не гляне, усе здається мені — не до пари. Коли раз заїздить до мене десятник та й каже:

— Голова казав, щоб ви навідалися до його у Вербки, щось має вам казати.

На другий день раненько пішов я у Вербки. Уходжу у волосне правленіє, дивлюсь — повнісінька хата народу, голова з писарем сидять за столом і розглядають якісь бамаги. Підійшов я до стола, та й кажу:

— Здорові були! А чого вам треба?

— Некрутський набір, Сидоре, — відказав голова, — твій Іван на черзі.

Неначе гострим ножем мене в серце штикнуло, неначе поміст підо мною ходором заходив: ледви встав на ногах.

— Що, — каже голова, — жаль батьківського сина, аж з виду змінився?

— Ні, — кажу, — поспішав до вас, так трохи втомився.

Сам не знаю, що й кажу; сів на лавці та й попросив напитися. Принесли кухлик, ледви проковтнув, так мені горло здавило. Віддихав трохи, та й пішов до дому. Іду, нічого не бачу й не чую, неначе неживий; вийшов у степ, ударивсь об землю й облився сльозами, гіркими сльозами... Наплакавшись доволі, умився біля плеса,

щоб не пізнали, що плакав, та й пішов додому. Не доходячи верстви зо дві до моєї хати, дивлюсь — іде Іван мені назустріч. Куди б я пішов, то вже як вертаюсь, він вийде до мене назустріч. Тільки його побачиш, знов мене вхопило за серце: хто мене тепереньки, думаю собі, буде стрічати? Хто доглядить і втішить на старості?... Глянув він на мене, та й питає:

— Чого це, тату, ви так з виду змінились? Може нездужаєте?...

— Некрутський набір, сину, — кажу, — завтра підемо у... — Не стало й мови, так я тільки махнув рукою у ту сторону, де Вербки.

— Чого ж ви зажурились, тату, — каже, — хіба не знали, що я на черзі?

— Не знав, — кажу, — і в голову собі цього не клав!

Став він мене втішати, заспокоювати:

— Не журіться, тату, — каже, — некрутства, як смерти, не минуть; послужу, — каже, — коли Господь pomoже, Богу і государю, прийду до вас у одпуск, оженюсь, та й вас візьму до себе!

Заголосила й жінка, як довідалась про наше горе; та вже як вона ні вбивалась, а я добре бачив, що не так їй жаль сина, як мене. На другий день повів я Івана у Вербки; зміряли його, огляділи, та забивши у колодки і погнали у Катеринослав. І я з ним пішов. На моїх очах, у некрутському присутствії, виголили йому лоб, одягли москалем, а там знов погнали, не знаю вже куди. Як стали прощатися, то якби нас не розняли, то здається, так би обох і в домовину положили. Не знаю вже, якби я додому вернувся, коли б не наші хуторяни, вертаючись з Катеринослава, не довели мене і не догледіли в дорозі.

Як несамовитий став: сяду, то вже не встану, поки не зведуть; хоч три дні не їстиму, а вже не попрошу, поки не нагодують, як маленьку дитину. Було жінка й діти, дивлячись на мене, плачуть, а я й не чую того хлипання і не бачу, як вони за мною убиваються. Возили мене до знахурок, і піп уговорював і молитви читав, — так нічого-сінько не вдіяли.

Коли на восьмий місяць привезла жінка з Павлограда від Івана письмо. Пішли до бабуськи, от він нам і прочитав. Пише Іван, — і пише власною рукою, бо вже й письменний став, — що він, хвалити Господа, живий і здоровий, що й начальство його любить, а служить він у кінній артилерії аж у Верходніпровському. Як прочитали мені те письмо, то неначе світ я побачив. Було як гірко мені стане, то я піду до Майбороди, або в Варварівку до писаря, то вони мені по десять разів те письмо читають; вже й на память його вивчив, неначе й сам письменний: на яке слово не гляну у тому письмі, то й знаю, що воно таке. Було молюся уранці й ввечері, то з молитвами і письмо прохарамаркаю... Полегчало мені трохи однак усе таки нуджуся світом, ніяк не заспокоюсь. От люди і стали мені совітувати:

— Ти б, Сидоре, навідався до сина, проходився б, то може б і одужав.

Як я це почув, то неначе мені очи розв'язали: зараз таки і зібрась, узяв зі собою грошенят, та й помандрував у Верходніпровське. На восьмий день і там став. Розпитав, де москалі квартирують, от мене і привели на ротний двір. Дивлюсь — біля воріт стоїть москаль.

— Чи тутечки, — питаю, — Іван Кравченко?
— »Батьків син?« — одказує москаль.

— Глянь, — кажу, — й у вас він так прози-
вається?

— Так, — каже, — він себе записав у списках.
А навіщо вам його?

— Він, — кажу, — батьків син, а я синів бать-
ко, так от нащо!... Будьте ласкаві, — кажу, —
скажіть, де він?

— У нашій роті служить, — каже, — тільки
теперечки його нема на ротному дворі, пішов на
муштру.

— Де ж та муштра у вас? — питаю.

— На вигоні, — каже, — от як підеш сією
вуличкою, то сам побачиш, де вони мартширують.

Пішов я вуличкою, йду, неначе хто у спину
мене штовхає, а серце токотить, як з грудей не
вискочить. Тільки виткнувсь ізза вугла, аж бачу,
дибають москалі рядками. Зблизивсь, дивлюсь,
як не повилазять, так ніяк не пізнаю, де мій Іван:
усі москалі як один, і дибають і стоять. Дойшов
до командира, роздививсь, аж третій москаль
з краю мій Іван. Як скрикну: — »Іване!« — а він
до мене: — »Батьку!« — Оком не змигнуть, як ми
вже один одного до серця тулили і чоломкались;
здавалось мені, неначе я на небі опинився!... Коли
чую — командир репетує:

— Смирно!... Як ти осміливсь сякий-такий
з хронту виходити?... Палок!

Іван одчახнувся від мене, стоїть наввипинки
перед командиром, і на батька не дивиться...

— У хронті, — одказує командир, — нема ні
батька, ні матері. Він добрий син, а несправний
салдат, а несправних бють!...

— Не во гнів вам, ваше благородіє, — кажу,
— я його батько, щоб ви знали... Побачивши бать-
ка, — кажу, — вийдеш з самого раю, не то з ва-
шого хронту!

— Не хвалить, — кажу, — і не бийте; а коли вже вам схотілось вибити, то вибийте мене: вам за це ще подякую, Богу за вас помолюсь!

— Я, — каже, — не маю права тебе бити. Не маю права і його простити!

Поки ми отак розмовляли, і налічча нанесли; зняли з сердешного Івана мундур, вхопили два москалі за руки, розіпjali і почали дубасить. Я плачу, кривавими сльозами вмиваюсь, до ніг кланяюсь командирю, землю їм та прошу, а сина бють... Однак як не били, а голосу він не подав, щоб ще гірш не завдати батьковій жалю. Як скінчилась муштра, командир підізвав до себе Івана і на мене кивнув. Підійшов Іван і я; а командир і питає мене:

— Чи довго, старий, прогостюєш у нас?

— Як так, — кажу, — будуть обіждати мого сина, то я не хочу не то у вас гостювати, і по світу ходять.»

— Не сердься, старий, — каже: — за битого двох небитих дають, та й не беруть! Я, — каже, — твоїм сином доволен: справний він по службі і поведенія хорошого.

— Ще ви, кажу, — і в вічі його не бачили, як я вже знав, якого він поведенія!

— Ну, каже, — нехай же він погуляє з тобою: увольняю його од усякої служби, нехай тільки ходить на вченіє раз у день.

Подякували командира, та й пішли.

— Ну, та й сваркий же твій командир, — кажу, — і батьку не вважив.

— Ні, тату, — каже, — він у нас добрий; бачите, вибив і пожалував!... Я б, — каже, — ще готов стільки прийняти за те, що дозволив з вами побути.

Привів мене Іван до себе на кавтиру. Повиймав з чамайданчика свої книжки, з писання мені прочитав; вже й малювати навчивсь: змалював на папері нашу хату, та так живо, тільки глянув, зараз і пізнав: так саме і верби, і колодязь біля хати, і вітрячок. Цілий тиждень з ним бавився, знову мене втішав, як і до некрутства.

— Знайдіть мені, тату, — каже, — дівчину, я прийду до вас в одпуск, одружусь, та й візьму вас до себе; а брати будуть доглядати матір, а я вас...

— А як, — кажу, — поженуть вас на війну?

— А що ж, — каже, — карай Боже сим, тоді візьмете мою жінку, і поїдете собі додому.

За тиждень, що з сином прожив, зовсім одужав, де та у біса й хвороба поділась. Вернувся додому веселий, думаю собі: справді оженю Івана, та й поїду до його жити; може приведе мені Господь і внука оттак виносить, як виносив собі сина. Що місяця прислав мені Іван письма; та так гарно став писати, що раз, як показав голові, так він аж зацмокав.

— От якби такого, — каже, — нам писарчука добути!

Раз, перед Великодними святами, прислав нам Іван письмо. Пише, що з турком війна, так і їх рота йде у Туреччину. Слухаючи ту вістку, не знав я, чи мені журитися, чи ні, бо Іван дуже зрадив, почувши про ту гаспедську війну... З Туреччини Іван прислав два тільки письма: перше зпід Шумни — дав вістку, що почали йому кавалерію, а другу з Волощини, що зроблено його унтером. Скоренько після цього письма почули і про перемир'я. Ну, думаю собі, хвалити Господа, теперечки і син не забариться; вже й гарну дівчину у Павлограді для нього намітив: міщаночка

і гарного роду. Кілька днів після того, як почули про те перемир'я, увечері сиджу собі у вітрячку, мелю та згадую про сина; коли так ненароком — зирк, аж на свілоці, над ступами, щось сидить: не звір і не птиця, неначе купа, чорна, як саджа, і голова й нього й очі, сидить і пильно дивиться на мене, а далі чую — й каже:

— Сидоре, сьогодні твій син Іван помер!

Як я це почув, то неначе у мене хто серце з грудей вирвав, задзвонило в ухах, кругом мене усе покотилось; так я, як неживий, і бебехнув об поміст... Мабуть довгенько і лежав, бо як опам'ятавсь, то вже й каганець погас і жито перемололося, що засипав. Засвітив світло, так мені сумно, гірко; помоливсь Богу, та й став згадувати, як воно мені привиділось. Чи не приснилось, думаю; так ні — не спав. От я узяв ніж, та й зарубив на стінці: третього жовтня. — »Ось подивися лишень, Грицьку, — каже, показуючи на стінку, — і теперечки ще видно.«

Глянув я, аж справді: три дірочки, а зверху десять палічок, — цебто третє число і десятий місяць жовтень; так, бачите, зарублюють неписьменні люди.

— Ну, розкажуй, Сидоре, — кажу, — розкажуй.

— Так отто, — каже, — як занялось на світ, пішов я у Юрівку до батюшки, розкажую йому і плачу; а він, як почне мене лаяти:

— Як тобі, Сидоре, не гріх, — каже, — ка-зна від чого вбиватися та прогнівляти Господа! Це тобі приснилось, або здавалось!...

Так чого вже мені батюшка не сказав, як і я себе не спокоював, а все мені здавалось, що мого

Івана нема вже на сім світі. На Івана пішов я до церкви, даю попові коповика, щоб відправив молебнінь, та й кажу:

— Будьте ласкаві, батюшка, відправте панахиду по Іванові.

А піп:

— Хіба він помер?

Так я схаменувся, та й кажу:

— Не я це вам казав, це мабуть казала моя душа!

Минула весна, наступило й літо, а від мого Івана нема ніякої вістки. Та вже заїхав до мене знакомий лемонтирщик і сказав, що та рога, де служить мій син, теперечки квартирує у Романковій. От я, не гаячись, і пішов у Романкову; думаю собі: треба довідатися, як нам молитися за його — чи за здоровля, чи за упокой, і в який день поминати. Прийшов у Романкову, знайшов ротний двір; дивлюся — багато ходять москалів, а мого Івана нема. Стою собі біля воріт, боюся й питати; коли підійшов до мене один москаль, та й питає:

— А чого тобі треба, чоловіче?

— А що, — кажу, — нема вже у вас Івана Кравченка, батькового сина?

— Нема, — каже, — помер.

— Коли ж він помер? — питаю, неначе і не жаль мені його.

— Піди, — каже, — у канцелярію, то там тобі скажуть.

Пішов я в канцелярію, дав писареві четвертака, от він пошукав у бамагах, та й каже:

— Іван Кравченко, батьків син, помер 3. жовтня 1829. року.

Так оце раз. А вдруге от як було. Років з три після смерти Івана, восени, йду я у вітрячок,

а жінка заходжується хату мазати. Навернув я на вітер свій вітрячок, засипав жита, та запаливши люльку і сиджу собі. Коли — зирк угору, аж сидить такеж саме як і тоді, і на тому ж місці, на сволоці над ступами, і дивиться на мене. Так мене холодом і окатило, дарма що в день... Дивилось, дивилось, та й каже:

— Сидоре, твоя жінка вмерла!

Схопився я, як скрикну:

— Счезни, не ходи до мене: цур тобі!

А воно:

— Ще раз, — каже, — до тебе прийду! — та й счезло.

Перехрестився я, стою як опарений, коли чую — щось тупотить; виглянув у віконце, дивлюсь — біжить менша дочка.

— Ідіть швидше, тату, — каже, ледви перекладаючи дух — глинище матір задавило.

Прибіг я до глинища, — вже відкопали; дивлюсь: лежить моя жінка нежива.

— Так оттакі то мені на віку причти лучались, кажу тобі, що я вже ляканий! І що воно таке, — каже, — не розчовпе і сам німецький батько, не то ми з тобою, Грицьку.

— А втрете ще не бачив? — спитав я Сидора.

— Ні, — каже, — ще не бачив.

*

Років через два після цього, як отце розказував мені кум, приїздить до нас Варваровський приказчик; побачив мене, та й каже:

— Грицьку, наш мірошник дуба дав!

— Чи справді? — кажу. — Я ж його бачив на тім тижні, — здоровий був.

— Е, на тім тижні, — каже: — а позавчора вмер, як кажуть, скоропостижно. Сьогодні, — каже, — і суд прибіжить, будуть різати.

Почувши це, пішов я кумів хутір; приходжу, — вже й поховали. Став я розпитуватися, з чого й як він помер? От старший син, Павло, і розказав мені.

»У вечері, — каже, — тільки що світло засвітили, прийшов з вітрячка батько, та й каже мені:

— Запряжи кобилу, та швидше їдь до батьошки, нехай приїде з св. дарами.

— Нащо, тату? — спитав.

— Щоб мене запричастити, бо я сьогодні вмру...

— Бог з вами, тату! — кажу: — що це ви вигадуете?... Ви ж, хвалити Господа, здорові!

— Роби, — каже, — що тобі кажуть: як вмру без покаянія, то на твоїй душі буде гріх!

Привіз попа. Увійшли у хату, дивлюсь: батько сидить на покуті, вже й сестри, що заміжем, поприходили. Глянув на його батьошка та й питає:

— Що це з тобою, Сидоре?

— Сьогодні вмру, — каже, — висповідайте і запричастіть...

— Бог з тобою, Сидоре! — каже піп: — ти ж здоровий!... Коли хочеш, щоб я тебе запричастив, говій; а так, — каже, — не можна, гріх!

— Як збрешу, батьошка, — відказує батько, — то буде мій гріх, а як умру, то буде і мій і ваш!

Звелів нам піп повиходити з хати, а як висповідав і запричастив, знов нас позвали. Сестри стали голосити, а я з братом дивимося на батька, якось не ймемо віри, щоб він вмер.

Одімкнув батько скриню, витяг капшук з грішми, та й каже нам:

— Нехай хата достається меншому, тобі, — каже до мене, — двісті рублів на будову, а се-

страм по пятьдесят. Живіть — каже, — як і жили чесно, не забувайте батька й матері, то й ваші діти вас не забудуть!

Сів біля столу, та й став згадувати про Івана. — Сьогодні, — каже, — побачусь з ним! — Так розказує, неначе здоровий. Коли нараз, як зітхне, та руку до серця, пильно на нас споглянув; далі зітхнув удруге, та й схилився на стіл; до його — неживий! Не схотів піп поховати, так отто, — каже, — виїздив суд і пороли... Лікар казав, що у покійника була якась хвороба у серці.»

Ну, як розказав мені Павло, так я зараз догадався, що це мабуть утрете до кума приходило. Дуже мені жаль: добра і чесна була людина; і теperчки, як ідеш побіля Вербських хуторів та глянеш на вітряки, то жаль так і вхопить за серце: всі крутяться, а кумів стоїть собі похилившись, — нема вже мірошника, царство йому небесне!

ЧОРТОВА КОРШМА

Раз, походом із курської губернії в херсонські степи, переправившись через Дніпро, прийшов наш штаб на »дньовку« в село Сведовок. Село розкинулось в долині, а кругом оточували його високі гори, вкриті відвічним лісом. Мені сказали, що в лісі багато вальшнепів, і я, на другий день, пішов полювати. Щоб не заблудити в гущах, я узяв зі собою хазяйського сина, парубка по двадцятому року; думаю собі: проведе, а часом, як встрелю на плесі качку, то буде кому й витягти. В лісі вальшнепів здіймалось до біса, так за гушиною не зручно було стріляти; от ми, пообідавши у лісничого, й вибрались з нетрів ік Дніпру, щоб полювати ще на качок та куликів.

Вже над вечір, як став стухати жар, повертались ми у село луговиною. Не доходячи верстви зо три до села, побачив я на горбі велику руїну мурованої будови. Сонце сідало й огненним промінням освічувало темні мури, а за ними і наоколо чорнів ліс.

— Що це за руїна? — спитав я парубка.

— Це »Чортова корчма«, — відказав парубок.

— Як чортова?

— У цій корчмі колись, давно вже, шинкували чорти, та й досі щороку перед Різдом бенкетують тутечки з відьмами.

— Хтож бачив, як вони бенкетують?

— Були такі, що бачили та й розказували тим, що не бачили.

Я зійшов нагору, щоб оглянути руїну. Корчма була стародавньої будівлі: широкі стіни і покої під зводами. В першому покою, на камяному помістку, було розкидане скло від збитих пляшок, кістки; а біля розваленної груби лежала кабиця, багато битих горшків і купа попелу з вугіллям. Видко було, що тутечки ще не так давно щось готували і добре гуляли.

— Так, так, — сказав я, — бенкетували, тільки не знаю хто: чи люди, чи чорти?

— Кому ж більш і товктись тутечки, — відказав парубок, — як не чортам! яка нечиста мати понесе сюди чоловіка!

— Розкажи ж мені, хто довідався, що в цій корчмі шинкували чорти? Як про це розказують?

— От як про це розказують старі люди, — почав парубок. — Ще за часів Січи, недалеко від цієї корчми, доживав віку старий запорожець. Мав він хату на дві половини, — на одній, у світлиці, сам жив, а на другій жила бабуся, що його годувала і доглядала. Запорожця того всі поважали, бо дуже добра і чесна була людина; не гнула перед ним кирпи і старшина, ходили до його і прості люди, деколи заходили й татари (бо й по татарськи знав) і жиди; та він і чортів не цурався; — інколи й біси до його наворачались, то він, було, розпитує їх і бавиться з ними.

— Раз, перед Різдом, тільки що вернувся він з всеночної, чує — щось шкряба біля дверей. Запорожець думав, що кітка, — тільки відчинив, а в хату шасть чорт; хухає в лапки і підскакує халяндри, бачите — дуже приморозило, так чорта проняв циганський піт.

— Та й змерз же! — каже чорт, — такий мороз, що аж очи злипаються! Будьте ласкаві, добродію, пустіть погрітися.

— Грійся, вражий сину, — каже запорожець, поскубнувши тихенько за вухо чорта.

— Спасибі вам, добродію, — каже чорт, — за вашу ласку. — Та й сів біля грубки.

— Відкіля це, — спитав запорожець, — нечиста мати тебе принесла?

— Здалека, — каже чорт, — аж з того краю світа!

— Що ж ти там робив? — спитав старий.

— Звісно що, — каже чорт, — іскушав людей. Що ж нам, чортам, більше й робити...

— І не обридне вам, — каже запорожець, — чорти-батька-зна чого блукати по світу! Пора б вже вам і вгамуватися...

— Е, добродію, — каже чорт, збіднившись, — не наша сила, й не наша й воля: — і в нас є старшина, сиріч начальство... треба, бачите, слухати; скачи, враже, як пан каже. А то який би його біс оттак і по світі товкся! Подивіться лишень на мене: гасаючи, всі кіхтики на лапках попритирав, і шерсть на боках повилазила!... Та ще, коли б ви знали, що вони вигадують тамечки у пеклі: понастроювали скрізь тих шинків, корчм, запроваджають бенкети, ігрища, гоцаки, тропак, гопаки!...

— Не велика ще біда, — каже запорожець, — з тих шинків, корчм і ігрищів: прийде чоловік у шинок, випе на здоровя чарку горілки, зїсть оселедець, другий: зберуться на празник або в неділю парубки та дівчата, погуляють собі, потанцюють, а деякі спаруються і одружаться...

— Коли б так! — каже чорт, — то нічого було б й казати; а то хочби і в цій корчмі, що біля вас... Чи ви знаєте, добродію, хто там шинкує?...

— Казали — якийсь жид, — каже запорожець.

— Який вам жид! — відказав чорт зареґотавшись: — наш таки чорт, та ще й з Києва відьми налітають.

— Глянь! — каже запорожець: — не знав я цього, а то пішов би подивитися!... А ти ж, чорте, — питає, — що там робиш?

— Що я роблю?... Танцюю, — каже чорт, — сьогодні важний задамо бенкет, і музика таки наша, пекольна буде, а вже які відьми з Києва налітаються, навіки гарні! Приходьте, добродію, до нас, побачите, як я буду танцювати гопака і гопцака!

— Пішов би, — відказав запорожець, — так нікому ж мене провести, старий вже збіса став...

— Я ж вас проведу, — каже чорт, — разом і підемо.

— Добре! — каже запорожець: — побачимо, як там у вас, у чортів, люди бенкетують.

Виголився запорожець, вдягнув червоний жупан з вільотами, що пообшивані брузументами, обувсь у чоботи сапяньці, підперезався шалевим поясом, причепив шаблюку, і вусів не забув наваксити, та взявши чорта за хвіст, і пішов у корчму. Як зблизилися до корчми, приглядається запорожець, аж перед ним не чорт уже, а парубок у чорному кобеняку, підперезаний червоним поясом, в смушевій шапці; і вже тримає його не за хвіст, а за кобеняк.

Увійшов запорожець у корчму, дивиться — народу повнісінько, як у церкві; по всіх ліхтарях позасвічувані свічки: дарма, що шабашові, а па-

лають неначе воскові в ставбиках. Тільки вглядів арендар запорожця, зараз і підскочив до його з пляшкою.

— Може пан добродзій, — каже, — дозволи килішек гданської вудки?

— Всип, — каже запорожець: — побачимо, що там за гданська!

Випив запорожець — аж зацмокав: така кріпка та смачна.

— Мозе сце, — каже арендар, — пан добродзій позволі килішек?

Випив запорожець і другу. Якось йому повеселішало, неначе помолоднів. А тут як ушкварить музика джинжируху! — та й гарно ж грали, матері їх лихо: скрипиця так і виспіває, бубни і гудуть, гуркотять, цимбали мов дзвоники дзвонять. Як почув старий, так аж жили у нього затрусилися, самі ноги затупотіли. Зараз і почали танцювати. Дівчата такі гарні, одна в одну. Пішов у танець і той чорт, що привів запорожця. Знатно танцює, гаспедів син! Не вдержавсь і старий, ну й собі по запорожськи: і викрутасом, і вихилясом, цокотить підківками, вистрибує, ноги вище голови задирає. Парубоцтво й дівчата кругом обступили, дивуються, і на чорта вже не дивляться. Танцював старий, поки в його духу захопило. А тут де не взявся арендар з пляшкою і знову до його:

— Мозе пан добродзій позволі килішек вудкі?

А запорожцеві того тільки й треба; випив, трошки віддихнув і знову пішов з чортом козачка. Як танцювались, повів чорт старого по других покоях. Увійшли в один, — все парубки та дівчата, сидять собі парками, розмовляють і чолом-

каються. Увійшли у другий, аж там грають у карти: на столі купи грошей, мідяні й срібні, а кругом стола людей-людей: були між ними і з сивими чубами... Не счувся запорожець — вже й таляра програв! Що за біс! Думає собі, — в одного чоловіка усе хлюсти. Коли зирк, аж він виймає з кишені карти. Запорожець черк його по пиці, а той старого за груди.

— Е, ні, — grimнув запорожець, — постривай, роби щонебудь одно: коли шахруєш, так і шахруй, а я почав тебе бити, так і буду товкти! — Та й вдруге йому затопив.

Той гвалту; відкіля не взялись арендар, до запорожця, як крикне:

— Засцо ви бете моїх гостей?... Ми вас прозенемо з кумпанії!

— Мовчи, чорте, — grimнув запорожець, — зась тобі до людей, знай своє пекло!...

— Який я цорт, — відказує арендар, — я цесний еврей!

— Брешеш, — каже запорожець, — от, як стягну з тебе жидівські галанці, та й відотну тобі хвіст, щоб знав, як приймати шахраїв до гурту!...

А чорт, що привів запорожця, смик арендаря за шляфрок.

— Хто сахрує, хто? — загудів арендар, не наче й не знає, хто.

— Ось хто, — grimнув запорожець, та знов черк по пиці шахрая.

А арендар до його:

— Як ти осмілився ошукувати пана добродзія? — Далі каже другим: — забірайте, панове, його grosi і zenіть з корчми!... Я приймаю тільки цесних людей!

— Духом розхапали гроші, женуть шахрая в потилицю, а жид до запорожця з пляшкою.

— Може пан добродзій позволі килішек вудкі?

Частує запорожця, а тут прибігли дві дівчини, такі гарні, певно відьми: білі, повні, щок горять, очи, як зірочки, ясніють; втомились, танцюючи, так повні груди так і підіймаються до гори. Вхопили сатрого під руки та й повели.

— Потанцюйте ще, добродію, — просять, — люди кажуть, що мабуть у вас чорти сидять в чоботах!

— А може й сидять, — каже запорожець, — бо чорт мене обував.

Знов пішов гайдука садити, так за відьом і держиться; насилу вже чорт вивів його з корчми. Сказано, запорожська натура, і байдуже йому: з ким би не гуляти, щоби гуляти!... Повів чорт запорожця додому; насилу дигає неборак: дуже таки втомився, обома руками держиться за хвіст, аж стогне сердешний чорт. Як дійшов старий до своєї господи, попрощався з чортом, та й став стукати у двері Відчинила бабуся, світить, а запорожець до неї, ну її обіймати та до серця тупить, а баба від його трохи каганця не впустила.

— Бог з вами, добродію! — каже, — що це ви робите, чи ви не здуріли?

Насилу його утихомирила і положила спати. На другий день прокинувся запорожець, дивиться — бабуся стоїть біля його ліжка.

— А що, — спитав запорожець, — чи вже благовістили до церкви?

— Де вам благовістили! — каже баба, — добрі люди вже й пообідали; я вже думала, чи не заснули ви на віки вічні!

— Як схопитись запорожець, як крикне:

— Ну не бісового ж тобі сина й чорти! Чого гаспеди нарobili: на Різдво не довелось мені в церкві бути й Богу помолитися! Ні, — каже, — цього не можна... Як таку волю їм дасть, то вони всіх людей з пантелику зібють; мабуть не я один опізнився до церкви!...

Одягся і пішов до попа, розказав йому все, як було, зібрали мирян, порадилися, та й рішили спалити діявольську корчму. Так хоч і спалили, а всеж таки щороку, перед Різдвом, товчуться і бенкетують тут чорти й відьми. Як бачите, — ніхто й цегли не бере на груби, бояться. Так ця анахемська руїна мабуть буде стояти аж до кінця світа!...

— Добре, додав парубок, — що тоді були на світі такі люди, як оцей запорожець, що розказую: було й кому довідатися, що шинкують чорти; а тепер кожному байдуже...»

СУДЖЕНА

Після багатого батька остався хлопець по дванацятому році круглим сиротою, бо мати ще давним умерла, а на селі не було у його ні роду, ні племені. От громада, поміркувавши, і рішила віддати того хлопця на руки старої дячихи удови, що жила у якогось селянина у приймах. Бабуся була дуже добра, богобоязна і розумна; ціле село її поважало. Глянувши на того сироту, дячиха згодилась, бо Івашко (так звали хлопця) навдивовижу був доброю дитиною: слухняний, покірний, чулий, і такий гарний та хороший, як та паняночка. Перебралась дячиха у хату до сироти, стала йому за матір, і господарює, і дбає; навчила його ласкою всього добра, і письма, бо бо ще й письменна була.

Випестила бабуся собі на втіху Івашка; такий з нього вийшов бравий парубок, високий, сановитий і такий гарний, що від його погляду дівчата таяли, як весною від сонця сніг. Так не дуже то Івашко і заглядувався на дівчат; якось понуро, зпід лоба дивився на них, неначе соромився; і на вечорниці ніколи не ходив. Уже бабуся збіралась одружити Івашка, так не привів Бог: занедужала небога, та й вмерла; а вміраючи і каже Івашкові:

— Не журись, синку, що я не вспіла тебе одружити: я й на тім світі буду благодати Господа милосерного, і вимолю тобі вірну дружину.

Дуже журився Івашко за бабусею, аж світом нудив; з хати не вийде, а коли й вийде, то хіба тільки на кладовище; поплаче на могилі покійниці, та й вертається додому, повісивши голову. От і стали старі люди йому совітувати:

— Оженись, синку: молода жінка хоч яку тугу розважить.

Стали й свашки забігать, та щож?... На яку дівчину не гляне, усе йому не по душі. Ходив і в другі села, так і там не знайшов, хоч такі дівчата траплялись (деб то у нас, в Україні такого зілля не знайти!), що здавалось і на світі кращих нема. Вже не одна дівчина від його чахла, не одна й до знахорки ходила, і зілля варили і чарували, — та нічого не вдіяли. Та Івашко нудився, місця собі, сердешний, не прибере. Далі подумав, та й сам собі каже: »Як бачу, то тут нема мені судженої; піду по світі та пошукаю, то може Бог дасть — знайду таку, якої бажає моя душа.«

Осідлав коня, одягся у добру одержу, і хотів уже рушати, та подумав собі: »Ні, нехай не знають, що я багатий: полюбить в свитині, то в жупані ще більш кохатиме.« Натягнув на себе сім'ряжку, перекинув через плече торбу, і грошенят на всякий случай не забув, та помолившись Богу помандрував.

Блукав наш Івашко від села до села, і хуторів не минає: приглядається, розпитує, шукає пари, як того скарбу. Обійшов цілу околицю, і вже степами потяг.

Раз іде собі дорогою і міркує: »Яку то мені знайти дівчину... От якби таку: сині очи, трошки прищурені, а коса чорна, як гайворон, устонька, як нерозквітчана маківча; а сама біла та пишна: плечі широкі, груди високі, щоб крімка так і врі-

залась би у тонкий стан, щоб ходила як по струнці, високо піднявши головоньку!... Або таку: щоб була чорнявенька, як циганочка, а щоки, неначе жар горіли, зуби білі, як молоко, а уста червоні, як калина, та повненькі, такі, що, як цмокне тебе, щоб луна округи зацмокотіла! Або таку, — знов мізкує: — очи, як небо, сині, а коса, як кудель, щоб, як глянеш на неї, то здавалась би вона тобі янголом, що Господь посилає хоронити і втішати чоловіка на землі».

Оттак коверзує та йде собі. Далі якось ненароком — зирк, аж стоїть біля криниці дівчина, така гарна, що якби з тих трьох, що вигадував собі Івашко, зібрати одну, то не була б вона краща від цієї. Як глянув на неї Івашко, то неначе на небі опинився; стоїть і очам своїм віри не йме. А вона ж так його зглядом привітає, усміхається, буцім от-от обійме і притулиться до його серця. »Відкіль, подумав Івашко, — узялась ця чудова дівчина?... Чи не бабуся з того світу, з самого неба, посилає мені суджену, бо не тільки не бачив такої на землі, і на думку така не спадала!«

— Здорова була, дівчино! — каже Івашко, підходячи, зняв шапку та й вклонився. Підняв голову, — а дівчини не було, як у землю ввійшла. »Що за нечиста мати! — каже сам собі Івашко, озираючись на всі сторони, — куди ж вона ділась?... Чи не стрибнула в криницю?« — Глянув, — криничка не глибока, а вода чиста як скло, і дно видно. Кругом степ і трава не дуже висока, нікуди гаразд і сховатись... »Чи не мана яка?« — думає Івашко, йдучи по дорозі.

Не пройшов він і трьох гін, аж біля тернів, під кущиком, сидить та сама дівчина, і також на нього дивиться і всміхається. »Глянь, — каже

Івашко, — аж ось де опинилась!... От прудка... і не вгледів, як вона перебігла!... Ну тепер, — міркує собі, — сяду біля неї, трошки відпочину, а тимчасом розпитаю, відкіля вона, куди йде... а там що Бог дасть!«

Підійшов і сів; оглянувся до неї, щоб спитати, аж знову нема дівчини. Івашко метнувся сюди-туди, оббіг терня, гукав до неї, шукав у самій гущавині, аж одержу пірвав і руки подряпав: нема та й нема! »Що за притча!... — подумав, — та це мабуть мара!...« Аж сумно йому стало; коли б у вечорі, то може ще гірше злякався б, а то в день, так як чумацький полудень. Пройшов ще кілька гін, став спускатися у балку, дивиться: біля ставочка невеличка хатка, і на призбі сидить та сама дівчина. »Що за біс! — аж скрикнув Івашко, — та це навожденіє, мана!...« Протер очи, перехрестивсь, а дівчина все сидить і пильно на нього дивиться, неначе щось хоче сказати. »Тривай же, — подумав Івашко; — тепер вже не втечеш, моя пташечко: обійду поза хатою, та з того боку і зайду, то вже тоді нікуди тобі дітись.« Обійшов; тільки виткнувся ізза вугла, аж бачить, — хуторянська сім'я сидить біля дверей, і полуднують собі: старий із старою, парубок, літ йому двадцять п'ять буде, і гарна молодиця, та ще й не порожня, — на останнім вже місяцю, на тій порі, як кажуть старі люди, що душа, яку Господь посилає дитинці, вже недалеко від неї витає.

— Хліб-сіль, люди добрі! — каже Івашко, знявши шапку і низенько вклонившись.

— Спасибі, — відповіли старі, — сідай, кажуть, до гурту, чоловіче і пополуднуй з нами.

Подякував Івашко та й сів, тільки вже йому не до їди; сидить похнюпившись і за ложку не береться.

— Чого ж ти не їси, чоловіче? — питають його, — бери лишень ложку, та й їч на здоров'я.

Узяв Івашко ложку, покуштував того полуднику, чи ні, та й питає старих:

— Чому ви не покличете вашої дочки полуднувати?

— Якої дочки? — каже стара, — у нас одна тільки є, невістка моя! — стара кинула оком на молодицю.

— Ну, так родичку, або наймичку?

— Нема в нас ні родички, ні наймички; от, як бачиш, ми тут усі.

— Яка ж там дівчина у вас за хатою, на призбі сидить?

— Не знаємо, не бачили!

Повставали старі, а за ними і молоді, обійшли кругом хату, — нема нікого! Глянули вони на Івашка, та й подумали, чи не божевільний він.

— Де ж ти, чоловіче, бачив дівчину? — спитав старий.

— Це вже вона мені втретє привиджується, — каже Івашко, — та так живо, та така гарна!...

— Чого ж вона тобі привиджується? — питають Івашка.

— Бог його знає — чого; чи не того, що шукаю собі вірну дружину, та все тільки про неї думаю.

— Ну, так іди ж собі чоловіче, та там і шукай і шукай, нехай тобі Бог помагає, а в нас нема дівчат.

Івашко вклонився, важко здихнувши, та й знов потягнув шукати вітра у полі. Тільки вже не мізкує, яку шукати: глибоко запала у його серце

та чудова дівчина, з голови не йде, тільки про неї і думає, і гадає. Вже і на дівчат не дивиться, тільки блукає собі по степах, щоб хоч трошки розважити свою тугу.

Провештавсь ще тижнів зо три, Івашко повернувся додому. Іде біля тієї хатки, а стара побачила його, та й каже:

— Бодай тебе, чоловіче! напророчив нам дочку! Ми молили собі у Господа хлопчика, а молодиця розсипалась дівчинкою!

— На все воля Божа, — відповів Івашко, — може з цієї дівчинки буде вам більше втіхи, як з того хлопчика, що прохали!

Івашко хотів уже дальше йти, а стара йому й каже:

— Пострівай, чоловіче: сьогодні в нас хрестини, то вже коли зайшов, то треба чарку випити, щоб часом не виніс зі собою щастя народженої.

— Добре, — каже Івашко, — чому не випити, нехай їй Господь пішле щасливу долю!

Незабаром приїхав і піп із кумою, а кума ще нема. Подождали трошки, — не їде; от піп і каже:

— Не можна мені довго ждати; завтра празник, так треба поспішати ік всеночній.

— Як же ми, пан-отче, без кума обійдемося? — питає стара.

— От вам кум, — каже піп, глянувши на Івашка.

Вже піп почав молитву, як щось заторохтіло, — глянули у віконце, аж справжній кум приїхав, і змінив Івашка. Дівчинку охрестили Оленою, бо саме на Костантина й Олени вродилася. Івашко, почувши це ім'я, згадав свою покійницю бабусю, бо й вона Оленою звалася.

За обідом, по звичаю, баба стала частувати, — хто кине на тарілку шаг, хто два, а Івашко хотів положить п'ятка, та якось помилився і брязнув таляра. Як це побачили, так усі і витріщились на нього; у баби руки задрижали, трохи пляшки з горілкою не розбила, а піп аж розсердився. За хрестини досталась йому від кума злотівка, а бабі, чорт-батька-зна за віщо, цілісінький таляр! Так стало йому досадно, що, здається, у друге охрестив би, коли б Івашко був хрещеним батьком.

Пообідавши, стали кружляти горілку, а Івашко, як непитущий, вийшов з хати, сів на призбі, на тім самім місці, де бачив дівчину, та й задумався. Аж чує, стара з бабою підійшла до вугла та й стали собі розмовляти.

— Що це за чоловік, — каже стара, — щось не просте!... Відкіля воно взялось? Чи від Бога він, чи може нечистий його підіслав на якунебудь капость?... Напророчив дочку, якусь дівчину тричі бачив... Що не було б, нехай Бог боронить, три літа посухи? Такий обірваний та обшарпаний, зовсім гультіпака, а дав тобі таляра! Це не розщедрився б так і багатий пан!...

— Що це ви вигадуєте, моя матінко? — перебила баба: — чи він же таки схожий на гультіпаку? Такий з його бравий парубок; звісно, у дорозі трошки обносився, а може він і багатого син. Та нічого вам і Бога гнівити: невістка здорова, а дитина така гладка, як той цурупалок. Та ще й те: хіба ж ви не бачили, як він хрест цілував?... Та й я хрестила таляр, — так усе такий, як і був; ось подивіться.

— Так от послухай, що я тобі ще скажу. Невістка розказувала, що у першу ніч, як уроди-

лась дитинка, приходила якась бабуся, і дула і хрестила дитину. Невістка хотіла крикнути, та мови не стало: дуже злякалась!

— Може їй таке приснилось!

— Божилась, що не спала і добре її розгледіла.

— Яка ж вона?

Тут стара почала розказувати, а Івашко слухає, і добре бачить, що та бабуся не хто інший, а його наречена мати.

— Чого ж ви злякались, моя матінко? — каже баба, дослухавши: — аджеж та бабуся хрестила дитину? Хіба нечистий прийде, або пришло кого хрестити чужу дитину?

Оттак побазікали собі, та й пішли у хату, а Івашко ще гірш засумувався.

Сонечко вже сідало, як він, подякувавши хазяїнам за хліб-сіль, пустився у дорогу на цілу ні. А як дійшов до тієї криниці, де побачив дівчину, то вже й смеркалось. Роса серпанком розіслалась по степу, кругом, як море його оточило. Так йому легенько дихати; тепленький вітерець зо всього степу несе йому квітчані запахи; ясні зорі, як діточки, дивляться йому ввічі і його провожають. Івашко сів біля криниці і думає собі: »Навіщо вона мені привиджувалась? Лучше було б, якби я ніколи її не бачив; не засумувала б вона моєї душі, не накинула б на моє серце важкої могили!...« Далі устав, озирнувся на всі сторони і голосно крикнув:

— Дівчино! Найкраща з усього світа, серце моє, горлице моя! Явись до мене, нехай хоч раз ще на тебе гляну, та й умру з твоїм обличчям перед очима... Хоч обізвись до мене!... Дівчино!... Кохання моє!...

Оттак гукав сердешний Івашко на весь степ! І не явилась же, і не озвалась до його та дівчина; тільки закигикала над ним чайка, далеко запідпідьомкала перепілочка, і раз-у-раз висвистував вівчарик. Не витала вже тут та душа, — мабуть знайшла собі вже хатинку, і на якийсь час зачинилась.

Сумний і невеселий вернувся додому Івашко; важкий камінь навалився на його серце. Всю осінь і зиму нудився, а на весну, щоб хоч тріхи розвіяти свого смутку, пішов чумакувати.

Чумакує Івашко рік, і два, і десять і п'ятнацять, а болячка на серці не загоїлась. У всьому щасливий — тільки не дає йому Господь вірної дружини. Такий став багатий: п'ять фір посилає на Дін за рибою, а сам з десятьма ходить у Крим за сіллю. Прикупив чимало ґрунту, построїв хату, як той будинок, став паном на всю губу. Громада нераз вибирала його головою, так не схотів та й не схотів. І який то з його козарлюга став, якби ви побачили! Високий, сановитий, і глянути на нього весело. Заглядувались на його тепер неодні дівчата, — казились і молодиці; а яких та не було! І чепурних, і моторних, з біса хитрих та лукавих, що, здається, і самому вже не робили, як не заджувались, як бісіків не пускали, так ні на одну й не глянув, не то щоб узяв від якої стяжку у комір. Частенько було у ночі затуркотить у віконце.

— Хто там? — спитав Іван Уласович (так вже тепер звали).

— Я, дядьку, — зашебече тоненьким голосом, — Параска; будьте ласкаві, відчиніть та дайте вогню!

Відчинить Іван Уласович, увійде молодиця, вирече із печі жару і засвітить світло. Така роз-

хрістана, підтикана, звісно, як у ночі. Гляне на себе, та й засоромиться, сама то й не знає, що робити: запаскою груди закриває. А там якось сміліша стане і розпитує:

— Як вам, дядечку, не обридне одному спати? Чому ви не оженилися?... Єй-же Богу, правда.

Іван Уласович і не слухає, що вона йому верзе; тільки візьме її тихенько за плече та й скаже:

— Ідіть вже, йдіть, а то вогонь погасне.

Та і в день не дуже соромились: яканебудь молодиця випровадить у поле свого чоловіка, гульк — і несе митель до Івана Уласовича, та й заходжується мити йому голову, і рукава засукує до самих пліч, а руки такі повні, ніжні та білі, як пшеничне тісто. (Звісно, чортяка підводить, бо сам з Іваном Уласовичом нічого не вдіє).

— Не треба, не турбуйтеся, — каже Іван Уласович, — я й сам собі голову змию.

— Ну, так я вам поськаю, — каже молодиця.

І зараз сідає і загортає плахту, щоб не намулив щокни об жорстку одежину. А тонкого полотна сорочка так і обхватує пишно стегно; на такій подушці не погребав би виспатись і сам султан турецький! Та ба! не так заправила змалку бабуся Івана Уласовича.

Наступила вісімнадцята весна після того, як Іванові Уласовичеві привиджувалась та чудова дівчина, — і досі не забув її, буцім вчора бачив, і досі не відірвав її від свого серця.

Після святої неділі, зібравши фіри, Іван Уласович з наймитами рушив у Крим за сіллю. Тепер вже він не такий був, як колись швендявся по степу у сімряжці; тепер уже він, як багатий господар, у брилі підперезаний, такий з його чоловіга, що й пан не дуже став би перед ним кирпу гнути.

Ідуть вони вже тиждень. Звісно, чумаки завжди рушають до схід сонця, щоб захопити холодку. От раз піднялись вони ще удосвіта; тільки вирівнялись у стрічку, а тут як насуне туман, такий густий, що в двох ступінях не видно чоловіка. Зійшло сонечко і рознесло той туман; дивляться, аж загубили дорогу. Було вже хотіли вертатися назад, так Іван Уласович і каже:

— Ідьте вже, невеликий круг зробимо; тут може буде яка оселя, — розпитаємо та й вихопимось на свій шлях.

Ідуть собі та їдуть, вже пора і скотину папастати б, так нема водопою. Іван Уласович іде собі стороною і думку гадає, усе одно на умі, аж чує — фурщики гукають.

— Дядьку, а дядьку: ось криниця!

Глянув Іван Уласович, аж знакома криниця, а біля неї стоїть та сама дівчина, що й вісімнацять літ назад стояла, і так саме на його дивиться, так само йому й усміхається, як тоді дивилась і усміхалась. Як він її побачив, то аж груди йому заложило, і степ кругом його покотився. Близиться він до неї, а сам оком не змигне, з очей не спускає, щоб не зникла.

— Аж ось відкіля узялись! — обізвалась дівчина: — куди ви ділись, дядьку, як я підходила до вас?

— Де?... коли?... — питає Уласович. Аж задржав, почувши її голосок.

— Уранці, біля тернів; несла воду, а ви сидите під кущиком і так пильно на мене дивитесь; я й думала, чи не хочете напиться, — подаю вам глечик з водою, та й кажу: »На здоров'я!« — аж гульк — нема нікого!...

— Моя голубонько, — каже Іван Уласович, узявши дівчину за білі рученьки, — не мене ти

бачила, не мені й воду підносила, а моїй душі! Вісімнацять літ назад, оттак-саме і на цьому місці ти мені привиджувалась! Вісімнацять літ тільки о тобі й думав, одну тебе виношував у моєму серці!... Де ти живеш, — питає він, дивлячись у ясні очі своєї судженої, — де витаєш, моя горличко?

— Живу у батька, в матері, тут недалеко у бальці біля ставочка.

— Як же тебе звати?

— Олесею, — відповіла дівчина.

— Еге, от що! — так я був у тебе й на хрестинах. Чи живі, чи здорові твої діди, батько, мати?

— Хвалить Бога, усі живі й здорові!

— Ходім же, моя суджено, до них за благословенням!

Обнялись, як голубяточка, й пішли собі; а над ними так і веться чайка, як над гніздом, як над діточками, і квилить і кигикає; а як дійшли вони до хати, то чайка піднялась угору, усе вище, вище, поки не зникла. Так укупі, побравшись за руки, й увійшли у хату.

— Здорові були, люди добрі! — гукнув Іван Уласович, — а пізнавайте, хто до вас прийшов?

Стара тільки глянула, зараз і пізнала.

— Це, — каже, — той парубок, що колись заходив до нас, та привиджувалась йому якась дівчина.

— Ось яка привиджувалась дівчина, — каже Іван Уласович, глянувши на Олесю. — Якою її тоді бачив, такою й тепер знайшов!... Так благословіть же, бо сам Бог уже нас благословив!

Поблагословили їх старі, як слід; помолились Богу, і посідали, щоб усе добре сідало. Олеся так

і тулиться до Івана Уласовича, так і дивиться йому увічі, неначе давно його знала, неначе давно його кохає. Хто на них не глянув би, то зараз пізнав би, що Господь дав їм на двох одно тільки серце.

Не довго сидів Іван Уласович: забрав усіх з худобою, бо вони жили підсусідками, та й повіз до себе. Поїхав за сіллю, а привіз хліб із сіллю.

От вам і кінець! Ні для чого казати, що вони були щасливими; не даром же старі люди кажуть:

»Кого Бог зєднав,
Тому й щастя дав.«

СКАРБ

Був собі чоловік та жінка. Були вони люди заможні, усього в їх доволі: і поля, і скотинки, і худоби, і хата простора з садочком і левадою. Післав їм Господь на втіху одного тільки сінка, — Павлусем звали. Та вже ж і шанували і пестили вони того одинака! Не так батько, як мати. І що то вже за мати була! Між матірками — навдивовижу мати! Вже Павлусь був чималий хлопчина, а вона ще возилася з ним, як з маленькою дитинкою. Було власними руками годує його, а він, телепень, тільки глитає та, як той пущвіринок, знову рот роззявляє. Усю зиму й осінь з хати не випустить: »Не ходи, сінку, — каже, — холодно, змерзнеш, та ще, крий Боже, занедужаєш, то я й умру, не діжду, поки ти й одужаєш«. Прийде весна, або літо, — знову не пускає. »Не ходи сінку, душно, сонце напече головку, голова болітиме.« Цілісінський рік не дасть йому порога переступити, хіба у неділю поведе до церкви, та за ним і не молиться, так обома руками за його й держиться, щоб хто не то що штовхнув, а й не доторкнувся. Деколи, як обридне йому стояти, то такий галас підійме на всю церкву, буцім з його чортяка лика дере. »Ходім, мамо, додому, — хлипає: — їсти хочу!« То мати і веде його додому, не діждавшись кінця служби і благословенія. А як кладе його спати, то сама і стеле, і роздагає, і хрестить, і ще й котика співає, неначе над годо-

вичком. Часом батько, дивлячись на це юродство, стане гримати на жінку і похваляться, що він Павлуся віддасть у школу до дяка аж у друге село, так туди!... і не кажи... Така з неї добра і покірна жінка, а як дійде діло до її Павлуся, то як скажена: й очи витріщить, і запіниться, і за ніж хапється; крий Боже, що виробляє!... Кажу ж вам, що й між матірями навдивовижу була мати.

Доріс Павлусь до парубка. Так його вигнало та розперло, такий став гладкий та опецькуватий! Пика широка та одутлувата, як у того салогуба, а руки білі та ніжні, як у панночки. Та від чого б їм і пошерхнути? Зроду, не то щоб ціп або косу у руках подержав, не взявся й за лопату, щоб відгребти сніг від порога, або за мітлу, щоб вимести хату. Було старий і стане доказувати жінці:

— На яку радість ми його догодували? Який з його господар буде? Що з ним станеться, як ми помремо?... Останеться він на світі, мов сліпий без поводитаря!

— Е, чоловіче! — відкаже жінка, — як Бог милосерний пішле йому щастя, то без нас житиме ще лучше, як тепер!

Уже Павлусеві минув і двацятий, вже він і на вечорниці пішов би, так мати не пускає.

— Не ходи туди, синку, — каже, — на вечорницях збираються самі п'яниці та розбишаки; там тебе обідають, віку тобі збавлять. Почекай трохи, я сама знайду тобі дівчину, саму найкращу на всьому світі, саму роботящу; вона буде тебе і годувати, і зодягати, і доглядати, як рідна мати.

Так не привів же їй Бог і оженити сина. Раз у ночі розсердився Павлусь, як на живіт кричить: »Меду та й меду!« У старих на ту пору не було меду. Що тут на світі робити?... Устала ма-

ти, накинула на себе свитину, не схотіла будити, наймичку, і сама метнулась по селі шукати того меду. А на той час така піднялася фуга, що не то у ночі, а в день не побачила б світу божого. Бігала сердешна, бігала від хати до хати (у кого й є, та каже нема: не хочеться уставати), та якось уже випросила у попа. За один сцільничок обіщала бузівка подарувати. Трохи не замерзла, та таки принесла, і щож?... Павлусеві вже не до меду; заснув манесенький, ніяк його і не розбуркаєш. Так через той-то мед занедужала небога, та і вмерла. За нею вслід і батько ноги простягнув, а наш Павлусь і не схаменувся, як зостався круглим сиротою.

Що ж з ним сталося?... Правду казала мати; Як Бог милосерний пішле йому щастя, то без батька і без матір житиме ще краще, як за їх. У покійників — звісно, як у заможних хазяїнів — був наймит і наймичка. Наймит — парубок ще молодий, працьовитий, непитущий, а наймичка теж чесного роду, сталась бідною сиротою, і покійниця прийняла її до себе, як рідну дитину. За Павлусем і їм добре жилося; було чим-небудь йому угодять, то стара і дякує, і грошей їм дає, і добру одягу, а часом за наймита скотину у поле вижене, а за наймичку хату вимете і води принесе. Отож, як умирала стара, то благословила наймита з наймичкою побратися, наділила їх худобою і аж руки їм цілувала та просила, щоб вони не обіжали її Павлуся, доглядали його і були йому рідним батьком і матір'ю, а вже вона на тім світі буде благодати Господа, щоб він милосерний прислав їм усякого щастя і талану.

Отож після смерті старих, наймит оженився з наймичкою і стали собі господарювати. Щастя,

як горох з мішка, так і сиплеться на нашого Павлуся: й урожай у його лучший, як у других, і коров нема ялових. Накупили волів і послали кілька фір у Крим за сіллю, на Дін за рибою, по-строїли шинок із лавкою та й годують скриню карбованцями, як свиню горохом. Кругом у сусідів талій давить скотину, а у Павлуся, як на сміх, хочби один тобі віл здох.

Раз наймит піймав у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок з трицять. Наймичка доглядала Павлуся, як рідна мати: і годує його, і голову йому змиє, і розчеше, і одягає й роздягає, і стеле так йому у вічи й дивиться, думку його відгадує, бо Павлусь за весь день і пари з рота не пустить; хочби часом і слово хотів вимовити. Тільки йому й робити, що цілісінький день їсть (а лопає здорово) та спить. Було прокинеться вранці — зараз наймичка і ставить перед його душею жарену курку, або качку, або повнісіньку макітру вареників зі сметаною; їсть неборак, аж за ухами лящить. Не вспіла наймичка його утерти, а він уже й уклався спати. Поспить на перині, лізе на піч поспати ще у просі. Пообідає, і знову куняє; коли зимою, то знов у просо, а коли літом, то вийде у садок, ляже під грушею, а часом, глянувши угору, трошки й розсердиться: »Бісові груші! — пробубонить. — Які спілі, і над самісіньшою головою висять, а ні одна не впаде у рот.« І щоб то дригнути ногою та штовхнути об цівку! то і посипались би, так, кажу, йому важко і поворухнутись. Лежить, лежить, та й засне. Пополуднеє з і знову йде у комору спати, і спить уже аж до заходу сонця. Розбудить його наймичка вечеряти, нагодує, здійме свитину, чоботи, покладе на перину, а він тільки

вже сам засне. Лучалось, наймит вернеться з поля і навідається до Павлуся, а тому й голову важко держати на плечах.

— А чи не смикнули б, пане Павле, люльки?
— питає наймит.

— Смикнув би, — пробелькоче Павлусь, — так люльки не знайду.

— Та ось, вона біля вас на лавці!

— Та хто ж її набе?

— Та вона набита, я її вам і набив, як їхав у царину. Отже біля вас і справу положив!

Так викреше вогню, розпалить люльку й устроить йому у рот, то він і смокне.

Було прийдуть до Павлуся парубки, та й намовлять його, щоб ішов з ними на вечорниці.

— Не підуй! — пробубонить та й очи заплющить.

— Чому? — питають.

— Далеко. Якби вечорниці збірались біля моєї хати, то може і пішов би.

— Ее, пане Павле! кажуть йому парубки, — якби ти побачив наших дівчат, то не казав би, що далеко!

— Бачив, доволі бачив... — відзивається Павлусь.

— Де ж ти їх бачив? Ти із хати ніколи носа не виткнеш!

— Так коли сняться, щоб вони показалися! Аж обридли!... — відкаже Павлусь, та й перевернеться на другий бік.

Засміються парубки, та й підуть від його.

Раз, на зелені свята, зібралось парубоцтво шукати скарба. Узяли зі собою застопи, лопати, і горілочки не забули, та й пішли у степ. Ідуть біля Павлушевої хати, от один парубок і каже:

— Знаєте що, хлопці! Візьмемо зі собою на щастя Павла Лежня (таке приложили йому прізвище), то вже певно знайдемо скарб: він такий щасливий, що такого і на всьому світі не знайдеш!

Підійшли парубки до вікна (вікно було відчинене), дівляться, а Павлусь розплатався на перині і хропе на всю хату.

— Пане Павле, а пане Павле! — гукнули парубки. — Ходіть лишень з нами скарбу шукати!

— Не піду! — відіззався Павлусь.

— Ходім бо! — просять парубки, аж кланяються. — Ми тебе так з периною на руках і понесемо; не тебе нам треба, а твого щастя. Як ти з нами будеш, то може Бог дасть, і знайдемо скарб.

— Еге!... як Бог дасть, то й у вікно вкине! — відказав Павлусь: — Не піду!

— Дожидай, поки тобі Бог у вікно вкине, а ми підемо шукати.

Зареготались, та й пішли собі, заспівавши чумака.

Ходили, ходили по степу аж до вечора. Шукали, розкопували могили, до всього приглядалися, і нічого не знайшли. Розказують люди, що часом скарби і самі вилазять на верх землі, перекинувшись у яку-небудь пакость: у старого шолудивого діда, або у миршавеньке козеня, або у дохлу кішку. Кому щастя, той і пізнає скарб. Так, кажу, до всього приглядалися, і нічого не побачили. Вже верталися, як смерклося, недалеко від села, дивляться — лежить край дороги здохлий хорт. Мабуть давно й здох, — аж гидко до нього і близько підступати. От один парубок і каже:

— Слухайте, хлопці: візьмемо цього хорту та шпурцем Лежневі в хату; нехай це буде той

скарб, що Бог йому у вікно вкине.

Парубкам подобалась ця вигадка; от вони підняли того хорта на дрючок та й понесли. Підійшовши тихенько до Павлусевої хати, розмахали хорта, та й шпурнули в вікно, а він як беххнеться об поміст, так і брязнув, і задзвенів, і як жар по всій хаті розсипалися дукати!

— Тривай, не руш! — закричали парубки, — це наш скарб, це наші гроші...

— Брехня! — каже Павлусь, — Це мій скарб, це мені Бог у вікно вкинув! А що? Я вам казав — не вірили?

Парубки не слухають його та товпляться в хату, а тут на той галас де не взялись наймит із наймичкою, убігли в хату, за рогач та за макогін, як шпурхнуть одного, другого, так вони й угамувались.

— Будь ласка, — кажуть парубки, — хоч щонебудь дай за те, що принесли твому господареві скарб!

Наймичка кинув їм кілька дукатів, та й каже:

— Нате вам за працю, а це наші гроші, бо самі таки розсудіть: хто їх у чужу хату вкинув би, якби не сам Бог того схотів!

Та це кажучи, позбирав наймит гарненько дукати і сховав їх у скриню.

Оттакий то був щасливий наш Павлусь! Сказано: як кому Бог дасть щастя, то не треба йому й рідної матери, не треба і скарбу шукати: сам скарб його знайде. А другому неборакові на бездоллі, у те саме вікно, у котре вкинувся скарб, улізе злодій, і останню сорочку витягне; не поробить день, то на другий і їсти нічого.

Щаслива нитка до смерти не ввірвалась Павлусеві. Найшлась і дівчина, що, як той скарб,

сама до його лицялась. Післав йому Господь і діточок, покірних, слухняних, працьовитих, не таких, як він пудофет, а у матір, бо жінка у його була невсипуща господиня. І віку йому таки чимало протяг Господь: до білого волосся доспався. Спав, спав, аж поки він не заснув.

Що таке на світі щастя? Спитав би я у дуже письменних. Часто чуеш, люди кажуть: отой щасливий. Глянеш на того щасливого, а він тобі показує на другого, а сам жалується на свою недолю. Називають щасливими і тих, що весь свій вік нічого не дбають, як мій Павлусь. Бог їм усе дає, а вони нудяться світом, не знають, що у них є і чого їм треба. Називають і скупого щасливим, бо у його багато грошей; а він неборак увесь свій вік стереже тих грошей, як рябко на ланцюгу, ніякої користи з них не має, і голодний і холодний ще гірш від якогонебудь бідолахи. Ні, панове, по мійому той тільки щасливий, хто другому не завидує, а дякує Богові за те, що він йому післав, — той, кого Господь благословив на добрі діла, що розкинулись вони по світу: як розрослась пшениця на добре виораній ниві. Нагодує вона і пахаря і його сусідів, попаде від неї скибка і старцеві в торбу. Не той тільки щасливий, що сам натріскається і виспитья, а той, що й другого нагодує і заспокоїть, бо у такого і душа буде не голодна.

Отсеж так загвоздив вам з письменська, щоб самі відгадали, чи мій Павлусь справді щасливий, чи може таким тільки прозвали його зависні люди. Глядіть же, щоб не було по приказці: хвалить шинкар п'яницю, а дочки своєї за його не віддасть! Завидуйте щастю мого Павлуса, а ніхто не схотів би бути Павлусем.

